
بررسی وضعیت نشر کتاب‌های مرتبط با تئاتر
مقاومت در ایران
(با تأکید بر چاپ آثار در ابتدای دهه‌های ۸۰
و ۹۰ خورشیدی)

مهدی حامد سقاییان | استادیار دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

بررسی کمی و کیفی چاپ و انتشار آثار مرتبط با تئاتر مقاومت از جمله نمایشنامه‌ها و کتاب‌های تخصصی می‌تواند بازتاب دهنده میزان رشد و توسعه این گونه‌ی تئاتری در کشورمان باشد. در این مقاله که به روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از آمار و اطلاعات خانه کتاب و نهادهای دولتی تدوین شده است، ابتدا با تکیه بر جدول‌ها و نمودارها و با تصویر وضع موجود، به این مسأله می‌پردازیم که وضعیت نشر کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت در ایران (به‌ویژه در ابتدای دهه‌های ۸۰ و ۹۰ خورشیدی) چگونه بوده است و چه مشکلات و موانعی در راه انتشار این گونه آثار وجود دارد؟ در این راستا مشکلاتی هم‌چون: توجه نکردن نهادهای دولتی و خصوصی به نشر آثار مرتبط با تئاتر مقاومت، موانع اقتصادی، ضعف‌های آموزشی و محتوایی، شمارگان پایین کتاب‌های منتشرشده، نقایص شبکه توزیع کتاب، سوءمدیریت و نبود برنامه‌ریزی مناسب، جشنواره‌زدگی، نگاه مناسبی، جذب نکردن مخاطب، کمبود توجه به فعالیت‌های پژوهشی، ممیزی کتاب، تمرکز انتشار آثار در پایتخت، کاهش سرمایه‌گذاری در بخش فرهنگ و هنر مورد بحث قرار می‌گیرند. در نتیجه‌گیری مقاله به این نکته اشاره شده است که: وضعیت نشر کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت ارتباطی مستقیم با جایگاه و سطح کیفی تئاتر مقاومت در ایران دارد. هر گاه ثبات و تدبیر لازم در سیاست‌گذاری‌ها، اختصاص بودجه، مدیریت و برنامه‌ریزی وجود داشته باشد؛ نشر آثار مرتبط با تئاتر مقاومت نیز به سطح کمی و کیفی مناسب دست می‌یابد. نبود تدابیر و اراده لازم در این عرصه سبب شده است که چاپ و انتشار کتاب‌های تئاتر مقاومت همواره، با رکود، نوسان و بی‌برنامه‌گی روبه‌رو باشد.

واژگان کلیدی: دفاع مقدس، تئاتر مقاومت، نشر کتاب، نشر ایران، آمار نشر، مشکلات نشر.

مقدمه

پس از آغاز جنگ تحمیلی در سال ۱۳۵۹، گونه‌ای تئاتر در ایران شکل گرفت که به آن تئاتر دفاع مقدس می‌گوییم، این تئاتر نمایشگر تمام ارزش‌ها و باورهایی است که ملت ایران با ایثار، فداکاری و شهادت به دفاع از آن‌ها برخاستند. پس از پایان جنگ، با عبور از محدوده‌های تاریخی و سرزمینی، تئاتر دفاع مقدس با نام تئاتر مقاومت مورد توجه و مطالعه قرار می‌گیرد. پژوهش در زمینه چاپ و نشر کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت می‌تواند بازتاب‌دهنده میزان رشد و توسعه این گونه تئاتری در کشورمان باشد، زیرا نشر کتاب، آینه تمام‌نمای رشد فرهنگی است و یکی از شاخص‌های اصلی برای توسعه اجتماعی به‌شمار می‌رود. "نشر نقطه-ای است که در آن نیازهای فرهنگی جامعه، ضرورت‌های اقتصادی، امکانات فنی، هدف‌ها، نیازهای گروه‌های گوناگون اجتماعی، فکر، اندیشه، علم، هنر، عاطفه و بسیاری از چیزهای دیگر به هم گره خورده است." (آذرنگ، ۱۳۷۸: ۱۸۶) وضعیت انتشار کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت در کشورمان هم‌چون «تب-نما» نشانگر آفات و بیماری‌هایی است که حیات این‌گونه تئاتر را با تهدید روبه‌رو می‌سازد. این بررسی چرخه‌ای دایمی را معرفی می‌کند که در آن کتاب، محصول تولیدات، اندیشه‌ها و پژوهش‌های تئاتری است و برعکس آثار چاپی تئاتر مقاومت (از جمله نمایشنامه‌ها)، خودشان سرمنشأ تولیدات و حرکت‌های تازه‌ای در عرصه‌های فرهنگی و هنری می‌شوند.

رویکردها، روش تحقیق و منابع گردآوری اطلاعات

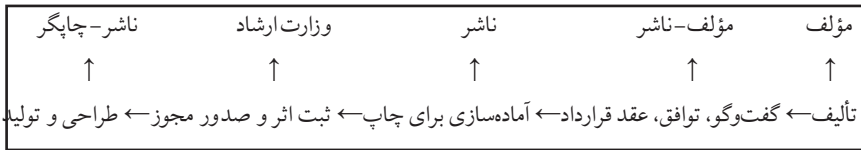
در این مقاله تلاش شده است تا با سه رویکرد متفاوت به بررسی وضع نشر کتاب‌های تئاتر مقاومت پرداخته شود: الف- رویکرد توصیفی برای تصویر وضع موجود نشر این‌گونه کتاب‌ها. ب- رویکرد تطبیقی برای مقایسه وضع چاپ این کتاب‌ها در ابتدای دهه هشتاد با ابتدای دهه نود. ج- رویکرد تبیینی به‌منظور طرح ابعاد و مسایل وضعیت نشر کتاب‌های تئاتر مقاومت در ایران و موانع و مشکلات موجود. در این تحقیق با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، کتاب‌های منتشر شده در سال‌های ابتدایی دهه هشتاد و نود به‌عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شده‌اند. هم‌چنین پژوهشگر برای گردآوری اطلاعات از منابع زیر بهره گرفته است:

- ۱- گزارش‌های سالیانه خانه کتاب.
- ۲- آمار و اطلاعات بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- ۳- آمار و اسناد انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس.
- ۴- آمار منتشرشده در فرهنگ جامع تئاتر دفاع مقدس (جلد نخست).
- ۵- فهرست کتاب‌های شانزدهمین دوره جایزه کتاب سال دفاع مقدس.

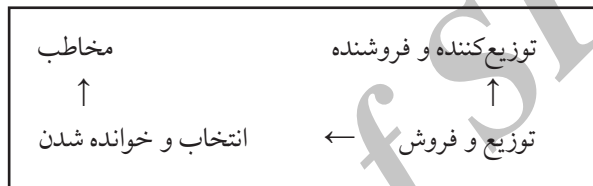
نگاهی به چرخه تولید و عرضه کتاب

کتاب از این حیث که محصول نهایی و تعریف‌شده یک‌سری منابع مشخص است، یک کالا و نتیجه یک فرآیند تولیدی است اما محصول تولیدشده باید از طریق شبکه‌های توزیع پخش شود و توسط

فروشگاه‌ها عرضه شده، مخاطب آن را انتخاب کرده و در نهایت خواننده (مصرف) شود. فرآیند نشر کتاب به دو فرآیند کوچک‌تر تولید و خدمات، قابل تقسیم است. (دفتر مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰: ۲)

«فرآیند تولید کتاب»

«فرآیند خدمات کتاب»

در این پژوهش، بررسی فرآیندهای تولید و عرضه کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت از مرحله تألیف تا خواننده شدن، مورد نظر نیست؛ بلکه جامعه آماری آثار منتشر شده و آسیب‌هایی که در این فرآیندها نشر کتاب‌های تئاتر مقاومت را با مشکلاتی روبه‌رو ساخته است، مورد توجه است.

تحلیل یافته‌ها

گزارش آماری سالانه چاپ کتاب در کشور در بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴ که توسط خانه کتاب انتشار یافته بیانگر آن است که تعداد عناوین کتاب‌های منتشر شده در ایران بین ۳۲ تا ۵۲ هزار عنوان کتاب در نوسان بوده است. (جدول شماره ۱)

عنوان / سال	تهران	شهرستان‌ها	مجموع
۱۳۸۰	۲۵۱۷۸	۷۱۸۲	۳۲۳۶۰
۱۳۸۴	۳۸۳۸۱	۱۳۱۲۹	۵۱۵۱۰

جدول ۱. گزارش آماری کتاب‌های چاپ‌شده در کشور در سال‌های ۸۰ و ۸۴

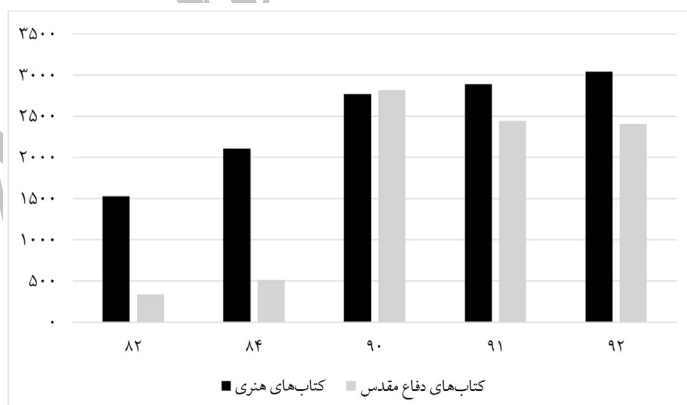
در ابتدای دهه ۹۰، با رشدی صددرصدی نسبت به سال ۱۳۸۰ تعداد عنوان‌های کتاب‌های چاپ‌شده بین ۶۴ تا ۶۸ هزار عنوان بوده است (جدول شماره ۲)

عنوان	تهران	شهرستان‌ها	مجموع
سال ۱۳۹۰	۵۱۱۹۳	۱۷۵۲۳	۶۸۷۱۶
۱۳۹۱	۴۸۷۰۰	۱۵۳۰۱	۶۴۰۰۱
۱۳۹۲	۵۰۲۱۸	۱۶۰۳۰	۶۶۲۴۸

جدول ۲. گزارش آماری کتاب‌های چاپ‌شده در کشور در بین سال‌های ۹۰ تا ۹۲

از مجموع کتاب‌های چاپ‌شده در ابتدای دهه‌های هشتاد و نود، به‌طورمیانگین حدود ۷۶ درصد از کتاب‌ها در تهران انتشار یافته و ۲۴ درصد از عناوین در شهرستان‌های کشور منتشر شده‌اند. این مسأله پیرامون کتاب‌های تخصصی، به‌ویژه کتاب‌های هنری شدت بیشتری می‌یابد به‌شکلی که بخش عمده‌ای از این‌گونه کتاب‌ها در تهران منتشر می‌شوند: "۹۴/۳۶٪ ناشران قلمروی هنر، در تهران مستقر هستند زیرا با تمرکز امکانات چاپ و صحافی در تهران بر ضعیف شدن ناشران شهرستانی دامن می‌زند و تمرکز نشر در تهران سبب نامتعادل شدن انتشارات در کشور شده است." (باب‌الحوائجی و دیگران، ۱۳۹۰: ۲۵۰)

در زمینه چاپ کتاب‌های مرتبط با دفاع مقدس همان‌گونه که از نمودار یک برمی‌آید، در ابتدای دهه نود با رشد چشمگیری در انتشار این‌گونه کتاب‌ها روبه‌رو هستیم.

نمودار ۱. مقایسه نسبت چاپ کتاب‌های هنری و کتاب‌های مرتبط با دفاع مقدس در ایران در ابتدای دهه هشتاد و ابتدای دهه نود

مقایسه ستون‌ها در نمودار، نشانگر این موضوع است که در ابتدای دهه هشتاد به‌طور میانگین آمار نشر کتاب‌های هنری بیش از چهار برابر کتاب‌های مرتبط با دفاع مقدس بوده است، اما با گرم شدن بازار کتاب‌های دفاع مقدس، شاهد رشد معناداری در چاپ این کتاب‌ها در سال‌های آغازین دهه نود هستیم. نکته حایز اهمیت، روند تقریباً یک‌نواختی است که در مسیر نشر کتاب‌های هنری دیده می‌شود که از ضرباهنگی آرام و کند در رشد خود حکایت دارد. براساس مطالعه باب‌الحوادثی (۱۳۹۰)، در دوره زمانی سی‌ساله (در بین سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۸۷) در ایران، چاپ کتاب‌های هنری همواره از کمترین میزان توجه برخوردار بوده است: "از مجموع ۵۶۰۳۳۹ عنوان کتاب چاپ شده در میان موضوع‌های گوناگون در بین سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۸۷، قلمرو دین با ۲۰/۲٪ در رده نخست و پس از آن کودکان و نوجوانان و ادبیات به ترتیب با ۱۴/۴٪ و ۱۳/۵٪ قرار دارند و هنر با ۳/۴٪ از کمترین هاست."

مقایسه آمار کتاب‌های چاپ‌شده در زمینه‌های دفاع مقدس، هنر و تئاتر مقاومت با مجموع کتاب‌های چاپ‌شده در ابتدای دهه‌های هشتاد و نود (جدول‌های ۳ و ۴)، نشان می‌دهد که تعداد کتاب‌های تئاتر مقاومت به شکل معناداری، حتی نسبت به کتاب‌های هنری و آثار مرتبط با دفاع مقدس، از جایگاه نازلی برخوردار است.

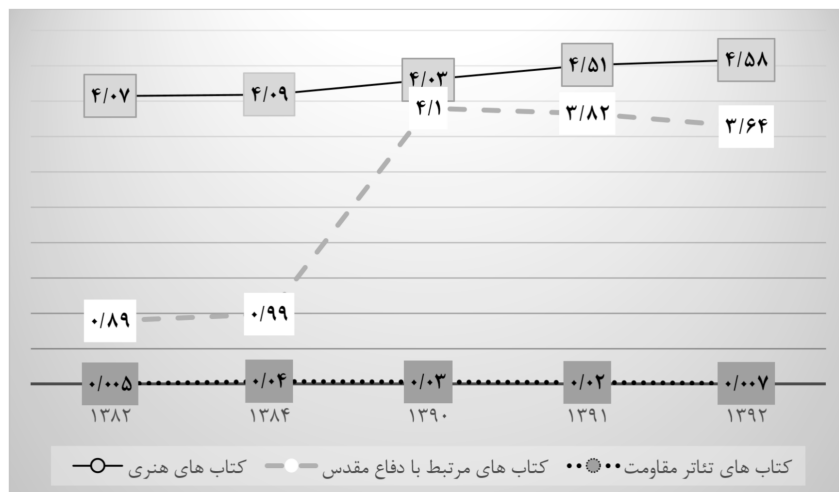
عنوان سال	مجموع کتاب‌های چاپ شده	کتاب‌های مربوط به دفاع مقدس	کتاب‌های مرتبط با هنر	کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت
۱۳۸۲	۳۷۵۶۴	۳۳۶	۱۵۳۰	۲
۱۳۸۴	۵۱۵۱۰	۵۱۴	۲۱۰۸	۲۰

جدول ۳. مقایسه آمار کتاب‌های چاپ‌شده در زمینه‌های دفاع مقدس، هنر و تئاتر مقاومت با مجموع کتاب‌های چاپ‌شده، در سال‌های ۸۲ و ۸۴

عنوان سال	مجموع کتاب‌های چاپ‌شده	کتاب‌های مربوط به دفاع مقدس	کتاب‌های مرتبط با هنر	کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت
۱۳۹۰	۶۸۷۱۶	۲۸۱۸	۲۷۷۱	۲۱
۱۳۹۱	۶۴۰۰۱	۲۴۴۵	۲۸۹۱	۱۳
۱۳۹۲	۶۶۲۴۸	۲۴۱۱	۳۰۳۸	۵

جدول ۴. مقایسه آمار کتاب‌های چاپ‌شده در زمینه‌های دفاع مقدس، هنر و تئاتر مقاومت با مجموع کتاب‌های چاپ‌شده، در بین سال‌های ۹۰ تا ۹۲

در نمودار ۲، مقایسه درصدی میان کل کتاب‌های منتشرشده با کتاب‌های هنری، کتاب‌های مرتبط با دفاع مقدس و کتاب‌های تئاتر مقاومت؛ در سه سطح قابل اعتناست: در سطح بالایی در صد چاپ کتاب‌های هنری، در ترازوی تقریباً افقی، نشان از آهنگی کم‌تغییر و کم‌نوسان دارد. در سطح میانی، نشر کتاب‌های مرتبط با دفاع مقدس با رشدی قابل قبول در ابتدای دهه نود برخوردار است، اما در سطح پایینی آمار چاپ کتاب‌های تئاتر مقاومت در وضعیتی نگران‌کننده دیده می‌شود، به طوری که در بعضی سال‌ها مانند سال‌های ۸۲ و ۹۲ انتشار این آثار به حد صفر نزدیک می‌شود. سطح منحنی نمودار نیز در طی چندین سال با کمترین میزان تغییر رو به روست یعنی خطی ممتد، نزدیک به خطی افقی بدون نوسانی قابل اعتنا.

نمودار ۲. مقایسه میزان چاپ کتاب‌های هنری، کتاب‌های مرتبط با دفاع مقدس و کتاب‌های تئاتر مقاومت با یکدیگر، نسبت به کل کتاب‌های چاپ‌شده در ابتدای دهه هشتاد و ابتدای دهه نود (به درصد)

آمار چاپ کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت از چند جنبه دیگر نیز قابل بررسی است. اطلاعات مندرج در جدول شماره ۵ نشان می‌دهند که:

- الف- در طی پنج سال در دو دهه ۸۰ و ۹۰، در مجموع تنها ۶۱ اثر منتشر شده است.
 ب- ده درصد از آثار مربوط به کتاب‌های تخصصی تئاتر مقاومت است، یعنی فقط ۶ عنوان کتاب؛ به‌شکلی که در بعضی سال‌ها مانند سال ۸۴، هیچ کتاب تخصصی به چاپ نرسیده است.
 ج- انتشار نمایشنامه‌های مقاومت با اوج و حضيض فراوانی روبه‌روست به‌طوری‌که در سال‌های ۸۴ و ۹۰ با افزایش نشر و در سال‌های ۸۲ و ۹۲ با افت شدید چاپ نمایشنامه‌ها روبه‌رو هستیم.

عنوان سال	نمایشنامه‌های مقاومت	کتاب‌های تخصصی تئاتر مقاومت	جمع کتاب‌های چاپ‌شده در هر سال
۱۳۸۲	۱	۱	۲
۱۳۸۴	۲۰	۰	۲۰
۱۳۹۰	۲۰	۱	۲۱
۱۳۹۱	۱۰	۳	۱۳
۱۳۹۲	۴	۱	۵
مجموع	۵۵	۶	جمع کل ۶۱

جدول ۵. مقایسه آمار کتاب‌های تخصصی تئاتر مقاومت با نمایشنامه‌های مقاومت، چاپ‌شده در ابتدای دهه‌های ۸۰ و ۹۰

از جدول شماره ۶ می‌توان چنین استنباط کرد که: بر اساس آمار اعلام شده از سوی بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس و نیز اطلاعات مندرج در فهرست کتاب‌های شانزدهمین دوره جایزه کتاب سال دفاع مقدس؛ در ابتدای دهه نود از مجموع ۳۹ عنوان کتاب انتشار یافته:

- ۱- ۱۵ عنوان در بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس به چاپ رسیده است.
- ۲- چهار عنوان در انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس انتشار یافته، که با توجه به رسالت این انجمن، آمار قابل قبولی نیست.
- ۳- بیست عنوان نیز توسط سایر مؤسسات منتشر شده است. از میان مؤسسات فعال در این عرصه می‌توان از مؤسسه امیرکبیر و انتشارات سوره مهر (حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی) نام برد.
- ۴- تنها ۲ عنوان کتاب در حیطه تئاتر مقاومت (آن هم دو نمایشنامه)، در شهرستان‌های کشور به

عنوان سال	مجموع کتاب‌های تئاتر مقاومت	کتاب‌های چاپ شده توسط بنیاد حفظ آثار	کتاب‌های چاپ شده توسط انجمن تئاتر	کتاب‌های چاپ شده توسط سایر مؤسسات	کتاب‌های چاپ شده در تهران	کتاب‌های چاپ شده در شهرستان‌ها
۱۳۹۰	۲۱	۶	۳	۱۲	۲۰	۱
۱۳۹۱	۱۳	۹	-	۴	۱۳	-
۱۳۹۲	۵	-	۱	۴	۴	۱

جدول ۶. جزئیاتی از آمار نشر کتاب‌های تئاتر مقاومت در ابتدای دهه ۹۰

نشر کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت: مشکلات، چالش‌ها

انتشار کتاب در کشورمان در طی چهاردهه گذشته همواره با رشد نسبی روبه‌رو بوده است. «در دوره‌زمانی سی ساله (۱۳۸۷-۱۳۵۸)، به جز برخی از سال‌ها با رشد نسبی نشر روبه‌رو هستیم. بنابر این منحنی، سیر صعودی را نشان می‌دهد و حتی رشد بالای صد در صدی را در سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۸ شاهد هستیم.» (باب‌الحوائجی و دیگران، ۱۳۹۰: ۲۴۶) اما همان‌گونه که از نمودار ۲ برمی‌آید، با وجود رشد قابل قبول نشر در چاپ کتاب‌های مرتبط با دفاع مقدس در ابتدای دهه نود؛ با رکود و رشد کم نوسان نشر کتاب‌های هنری و کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت روبه‌رو هستیم. می‌توان سرنوشت چاپ کتاب‌های هنری و کتاب‌های تئاتر مقاومت را به یکدیگر گره زد و همان دلایلی را که اسباب کم‌توجهی به کتاب‌های هنری را فراهم ساخته است به نشر کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت تعمیم داد. اما نخستین سؤال می‌تواند این باشد که آیا همین میزان چاپ کتاب‌های تئاتر مقاومت، به‌طور میانگین ۱۲ عنوان در سال در دو دهه اخیر - کفایت نمی‌کند؟ برای پاسخ کفایت مروری داشته باشیم بر وضعیت و جایگاه تئاتر مقاومت در ایران.

باید تأکید کرد که هیچ شکل تئاتری در کشورمان هم‌چون تئاتر مقاومت در چند دهه اخیر، اینچنین مورد توجه نبوده است. از همان آغاز جنگ تحمیلی، نهادها و سازمان‌های نظامی و غیرنظامی مانند: سپاه، بسیج، ارتش، وزارت ارشاد، حوزه هنری، بنیاد شهید، شهرداری‌ها و چندین نهاد دیگر، فعالیت در زمینه تئاتر مقاومت را در دستور کار خود قرار دادند. با راه‌اندازی بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس، تئاتر مقاومت با رویکردی تشکیلاتی و نظام‌مند، جانی تازه گرفت. در این سال‌ها میلیاردها ریال بودجه و اعتبارات مالی به تئاتر مقاومت تخصیص یافت. همفکری و مشارکت مسؤولین، هنرمندان و مردم سبب شد تا تئاتر مقاومت به حرکتی گسترده و کشوری مبدل شود. برگزاری جشنواره‌های متعدد، اجراهای بی‌شمار در سراسر

کشور، تولید نمایش‌های رادیویی و تلویزیونی، فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی، تبلیغات گسترده، در اختیار گرفتن سالن‌های نمایش و امکانات مالی و فیزیکی قابل توجه، جذب و فعال ساختن شمار زیادی از هنرمندان به‌ویژه هنرمندان جوان و البته انتشار و چاپ آثار؛ از حرکت‌هایی بودند که در تاریخ تئاتر معاصر ایران بی‌بدیل است.

تئاتر مقاومت با این سرمایه مادی و معنوی و گستردگی کم‌نظیر، نمی‌تواند از چنین جایگاهی در زمینه نشر برخوردار باشد. با معیارهایی هم‌چون دامنه تولیدات و تعدد جشنواره‌ها و حتی نمایشنامه‌هایی که هرساله نگارش می‌شوند، آمار نشر در این حوزه باید از نظر ابعاد کمی، چند برابر آمار کنونی باشد.

مشکلات نشر کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت در دو گروه قابل‌ارزیابی هستند: الف- مشکلات و موانع بیرونی، که چاپ و انتشار کتاب در ایران به شکل عمومی با آن روبه‌روست. ب- مشکلات و آسیب‌های درونی، که به اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های تئاتر مقاومت در کشور بازمی‌گردد.

الف- مشکلات و موانع بیرونی:

عرضه و انتشار کتاب فرآیندی پیچیده و چندمرحله‌ای است که دست‌کم با چهار بعد کلی در ارتباط است: مؤلف، چاپ و نشر، شبکه توزیع و فروش و مخاطب. داریوش مطلبی پژوهشگر صنعت نشر از این فرآیند به‌عنوان «چرخه زیستی کتاب» نام برده و این چرخه را شامل: ۱- تولید محتوا، ۲- تولید فیزیکی کتاب، ۳- توزیع و فروش و ۴- مصرف برمی‌شمارد. (مطلبی، ۱۳۹۴) از این زاویه دید، مشکلات نشر در ایران تنها اقتصادی نبوده و عوامل فرهنگی، سیاسی و اجتماعی نیز در آن دخیل‌اند. باب‌الحوائجی این مشکلات را چنین دسته‌بندی می‌کند: «عدم توجه دولت به نشر؛ ممیزی کتاب؛ موانع اقتصادی؛ پایین بودن فرهنگ مطالعه در کشور؛ تورم؛ گرانی مواد اولیه و کاغذ؛ افزایش هزینه‌ها [ی چاپ]؛ کاهش سرمایه‌گذاری در بخش فرهنگ و هنر.» (باب‌الحوائجی و دیگران، ۱۳۹۰: ۲۶۰-۲۵۸) اما داریوش مطلبی، چرخه‌ای را در نظر می‌گیرد که در آن از تولید محتوا توسط مؤلف تا ذائقه مخاطبان و فرهنگ ضعیف کتابخوانی در کشور و نیز ضعف‌های صنعت چاپ، جملگی بر وضعیت نشر کتاب تأثیرگذارند: «محتوایی مناسب است که انگیزه مطالعه را در خواننده برمی‌انگیزد و او را شیفته خواندن و دانستن می‌کند. از این رو مشکلات نشر را می‌توان: ضعف محتوا؛ محتواهای تکراری و نبود خلاقیت در خلق آثار؛ ضعف در ویرایش و نگارش آثار؛ نبود همخوانی بین نیازها و علائق مردم و کتاب‌های تولید شده؛ نبود مکانیزم‌های بازار پژوهشی و بازاریابی در نشر سنتی و غیرحرفه‌ای کشور؛ نبود تکنولوژی مناسب در صنعت چاپ؛ توزیع نامناسب و روابط حاکم بر توزیع کتاب؛ نبود مشتری برای کتاب‌های تولید شده؛ نظام آموزشی در مدارس و دانشگاه‌ها که دانش‌آموزان و دانشجویان را به خواندن علاقه‌مند نمی‌کنند.» (مطلبی، ۱۳۹۴) مشکلات بیرونی دیگر در نشر کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت عبارتند از:

کاهش ناشرانی که بیشتر به دلیل نبود بازار مناسب برای کتاب‌های مقاومت از چاپ این آثار پرهیز می‌کنند. "گردش مالی بازار نشر در کشورمان تنها ۷۷۸ میلیارد تومان در سال بوده و همین سوددهی

پایین، زمان طولانی مدت عرضه محصولات و شمارگان متوسط ۷۰۰ تا ۱۵۰۰ نسخه برای کتاب سبب شده است تا سرمایه‌گذاران حرفه‌ای این بازار دیگر تمایلی برای حضور در بازار فرهنگ نداشته باشند." (پارسی‌نه، ۱۳۹۳)

- پایین بودن شمارگان (تیراژ) کتاب‌ها. «برای کشوری مثل ایران که مهد تمدن و فرهنگ است شایسته نیست که تیراژ کتاب عموماً هزار نسخه باشد اما در کشور حدود ۶۰ میلیون فرانسه تیراژ به ۱۰ میلیون نسخه برسد.» (ربیعی، ۱۳۹۳)

- گرانی کتاب. "قیمت کتاب در طول سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۲ با رشدی ۲۰۵ برابری همراه بوده است." (پارسی‌نه، ۱۳۹۳)

ب- مشکلات و موانع درونی:

پیشتر خاطر نشان کردیم که تشکیلات تئاتر مقاومت در ایران بر پایه فعالیت نهادهای دولتی نهاده شده است، این مسأله هم یک مزیت به شمار می‌آید و هم یک مخاطره؛ زیرا مشکلات نظام اداری در کشور در نهایت به تشکیلات فرهنگی نیز تسری یافته و گریبان آنان را هم خواهد گرفت. مشکلاتی هم چون ضعف در سیاست‌گذاری‌ها؛ تغییر مدیریت‌ها؛ ضعف‌های مدیریتی؛ ناآشنایی مدیران با مقوله‌های هنری و تئاتر؛ تحمیل سلیق؛ بی‌برنامه‌گی؛ نبود برنامه‌های بلندمدت و راهبردی؛ تخصیص ندادن بودجه؛ دیوان‌سالاری و امثال این‌ها به تئاتر مقاومت نیز ضربه زده است. در زمینه چاپ و نشر کتاب نیز همین مشکلات به چشم می‌خورد.

برنامه‌های تأثیرگذاری برای انتشار نمایشنامه‌های مقاومت در بعضی نهادها طراحی و اجرا شد، که هیچ‌یک تداوم نیافتند. برای مثال بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس در دهه ۷۰، جمعی از نمایشنامه‌نویسان مستعد و جوان را گرد هم آورد و با ارایه مشاوره‌های مستمر و حمایت‌های مادی و معنوی از آنان، مجموعه نمایشنامه‌هایی را با نام تئاتر مقاومت آماده و منتشر کرد. تعدادی از نمایشنامه‌های این کتاب‌ها، صدها بار در نقاط مختلف کشور به صحنه رفتند و همان نویسندگان هم‌اکنون از شاخص‌ترین چهره‌های ادبیات نمایشی کشور محسوب می‌شوند. انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس نیز در دهه ۹۰ خورشیدی، تشکیلاتی را به نام شورای چاپ به راه انداخت. تلاش بر این بود تا در این شورا، با تشویق نویسندگان برای نگارش نمایشنامه‌های مقاومت و با حمایت‌های مادی و معنوی و ارایه کمک‌های فنی و آموزشی به نمایشنامه‌نویسان، به تدریج نمایشنامه‌های منتخبی را به چاپ برسانند.

این‌گونه تجربیات در سه دهه اخیر اغلب ناکام باقی ماندند. با مروری بر گزارش عملکرد تئاتر دفاع مقدس در بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس در سال‌های دهه ۸۰، درمی‌یابیم که در بخشی از برنامه‌های مصوب در این دو نهاد اساساً طرحی برای چاپ آثار تئاتر مقاومت وجود ندارد. گاه برنامه مصوبی برای انتشار کتاب دیده می‌شود اما در گزارش عملکرد که تحقق و اجرای برنامه‌ها را در پایان هر سال اعلام می‌کند، سندی دال بر چاپ و انتشار آثار دیده نمی‌شود. گاه نیز برعکس در گزارش‌های عملکرد، انتشار یک یا چند کتاب اعلام

شده اما آن نهاد پیشتر برنامه‌ای برای چاپ اثر نداشته است. (حامدسقیان، ۱۳۹۰: ۱۷۰-۱۶۹) این مسئله بدین معناست که چاپ آثار، بدون برنامه قبلی و به‌طور اتفاقی و یا برای مصرفِ تمه بودجه‌های بر زمین مانده مورد توجه قرار گرفته است.

بی‌توجهی به انتشار کتاب‌های تخصصی، یکی از مشکلات در نشر کتاب‌های مرتبط با تئاتر مقاومت محسوب می‌شود (رجوع شود به جدول شماره ۵). ریشه این مشکل، ضعف در بنیان‌های آموزشی و پژوهشی است. بدون پژوهش‌های علمی به‌ویژه تحقیقات بنیادین، تاریخی و توصیفی و توسعه دانش در حیطه تئاتر جنگ و مقاومت؛ تولید و نشر کتاب‌های تخصصی دشوار به‌نظر می‌رسد. "عدم درک صحیح سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزانِ عرصه نشر از اهمیت و نقش نشر در ارتقای کمی و کیفی جامعه و در نتیجه ارائه سیاست‌ها و برنامه‌های نسنجیده و ضعیف فاقد خاستگاه تحقیقاتی از جمله مشکلات این حوزه است." (اصلائی ملایری، ۱۳۹۵)

وضعیت تئاتر مقاومت در ایران جدای از مشکلات و بحران‌هایی که تئاتر ایران را در مخاطره قرار می‌دهد، قابل‌تصور نیست. مهدی نصیری، مدرس و پژوهشگر تئاتر معتقد است: "وضعیت نشر کتاب‌های تئاتر در ایران بسیار بحرانی است. مشکلات نشر کتاب در حوزه تئاتر بیش از آنکه به ناشران و نویسندگان این حوزه مربوط باشد، متأثر از میزان علاقه و نیاز دانشجویان و خوانندگان کتاب‌ها در این حوزه است. سال‌هاست که در گزارش‌ها و اظهارنظرهای بسیاری از مدرسان و حتی دانشجویان تئاتر، بی‌علاقگی دانشجویان و هنرجویان به خواندن کتاب مورد تأکید و توجه قرار می‌گیرد و در مورد آن هشدار داده می‌شود." (نصیری، ۱۳۹۵) افزون‌براین، سپهر و میکائیل‌زاده در پژوهشی که پیرامون مشکلات نشر نمایشنامه در ایران داشته‌اند، مسایل دیگری را مطرح می‌کند: "کمی تقاضا از طرف تهیه‌کنندگان تئاتر، کمی تقاضا از سوی مخاطبان، پایین بودن سطح فرهنگ عمومی، عدم حمایت از هنرمندان تئاتر، کمبود نمایشنامه‌های خوب برای چاپ، عدم جذب مخاطب، سفارشی بودن آثار، عدم حمایت نهادها و سازمان‌ها." (سپهر و میکائیل‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۲۱) ارتقای کمی و کیفی آثار مرتبط با تئاتر مقاومت، نشانگر روندی دوسویه از پیشرفت و توسعه اینگونه تئاتر است. از یک‌سو زمینه‌ای فراهم می‌آورد تا منابع مکتوب (از جمله نمایشنامه‌ها و کتاب‌های تخصصی)، جنبه‌های اجرایی و کاربردی خود را به‌منصه‌ظهور برسانند و از سویی دیگر فعالیت‌ها، کنش‌ها، اجراها، تجربه‌ها و پژوهش‌ها در جایی باید ثبت و مستندسازی شوند تا دانش جدیدی را شکل دهند، که همین کتاب‌ها هستند.

نتیجه‌گیری

تئاتر مقاومت در ایران از تشکیلات، بودجه و گستردگی بی‌بدیلی برخوردار است، اما وضعیت نشر آثار مرتبط با این تئاتر از نظر کمی و کیفی در شرایط نامناسبی قرار دارد. در این پژوهش با تکیه بر آمار، جداول و نمودارها در ابتدا تلاش شد تا تصویر مشخصی از وضع موجود نشر آثار مرتبط با تئاتر مقاومت، ارائه شود. براساس آمار، نسبت چاپ کتاب‌های تئاتر مقاومت در ابتدای دهه‌های ۸۰ و ۹۰ خورشیدی با مجموع کتاب‌های منتشرشده در هر سال کمتر از ۰/۲٪ درصد بوده است.

همچنین نمودارِ رشدِ نشرِ این کتاب‌ها نمایانگرِ نوعی رکود و رشدنیافتگی در طی سال‌های اخیر است. چاپ و انتشار آثارِ مرتبط با تئاتر مقاومت با بی‌برنامه‌گی، بی‌توجهی و سوء مدیریت روبه‌رو بوده است. هرچند بعضی تجربه‌ها در نهادهای ذیربط، می‌توانست زمینه‌سازِ تحرک و رشد در این عرصه باشد، هیچ‌گاه تداوم نیافته و برنامه‌ها هم‌چون جرقه‌ای کوچک نتوانستند مسیرِ تاریکِ نشر را روشن سازند. ضعف‌های فنی و آموزشی و بی‌توجهی به جایگاه پژوهش سبب شده است تا کتاب‌های تئاتر مقاومت از نظر محتوایی برای مخاطبان کمتر جذابیت داشته باشند و آثاری که محصولِ فعالیت‌های تحقیقاتی هستند کمتر به بازار نشر راه پیدا کنند. در شرایط موجود، و سطح نازلِ نشرِ آثارِ مرتبط با تئاتر مقاومت، مقوله نشر در این عرصه نمی‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای هنری و تخصصی هنرمندان و دست‌اندرکارانِ تئاتر مقاومت باشد.

■ فهرست منابع

- آذرننگ، عبدالحسین (۱۳۷۸). شمه‌ای از کتاب، کتابخانه و نشر کتاب. تهران: کتابدار.
- انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس (۱۳۹۵). گزارش آمار و اسناد فعالیت‌های سالیانه. تهران: چاپ نشده.
- باب‌الحوائجی، فهیمه. مطلبی، داریوش. حریری، نجلا. مومنی، فرشاد (۱۳۹۰). تحلیل آماری سیر تحول و زمینه‌های نشر کتاب ایران میان سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۵۸. دانشگاه فردوسی مشهد: پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی. شماره (۱)، سال ۱.
- بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس (۱۳۹۵). آمار و اطلاعات سالیانه. تهران: چاپ نشده.
- حامدسقیان، مهدی (۱۳۹۰). فرهنگ جامع تئاتر دفاع مقدس (دفتر نخست). تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- خانه کتاب (۱۳۹۵). آمار و گزارش‌های سالیانه کتاب. تهران: خانه کتاب جمهوری اسلامی ایران.
- دفتر مطالعات فرهنگی (۱۳۹۰). بررسی وضعیت نشر کتاب در ایران. کد: ۲۷۰، شماره مسلسل ۱۱۰۲۱. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- سپهر، فرشته؛ میکائیل‌زاده، فرشته (۱۳۹۰). مشکلات نشر نمایشنامه برای کودکان و نوجوانان: دیدگاه صنعت نشر، فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، شماره (۹۷)، تهران.
- منابع اینترنتی (تاریخ مراجعه از ۱۵ سپتامبر ۲۰۱۶ تا ۲۰ نوامبر ۲۰۱۶)
- اصلانی ملایری، محسن (۱۳۹۵). مسائل و مشکلات نشر کتاب از دیدگاه ناشران، اهل قلم، صنوف وابسته به نشر شهر اصفهان. از: [233616/http://vista.ir/article/](http://vista.ir/article/233616)
- ربیعی، شایان (۱۳۹۳). واکاوی آماری نشر کتاب در ایران. از: donya-e-eqtesad.com/854824/news
- فهرست کتاب‌های شانزدهمین جایزه کتاب سال دفاع مقدس. از: www.nashaward.ir/fa
- مطلبی، داریوش (۱۳۹۴). چرخه زیستی کتاب در ایران و مشکلات موجود. از: www.irna.ir/fa/81911952/News
- نصیری، مهدی (۱۳۹۵). غیبت کتاب از صحنه تئاتر ایران. از: 378015/www.qudsonline.ir/news
- www.parsine.com/fa/news